

О. А. Коваль,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Koval,
a graduate student, Dnepropetrovsk state agrarian-economic university

FEATURES OF FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто сучасний стан та актуальні проблеми формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств із зовнішніх джерел, зокрема державної підтримки сільського господарства з урахуванням участі України у Світовій організації торгівлі. Досліджено особливості формування фінансових ресурсів залежно від розмірів підприємства, що дало змогу виявити обмежений доступ до фінансування домогосподарств, що знаходяться в сільській місцевості, приватних ферм і корпоративних фермерських господарств, які мають у своєму розпорядженні менше 2000 гектарів. Проаналізовано рівень бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області. Визначено недоліки існуючого механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств.

The article reviews the current state and current problems of financial resources of agricultural enterprises from external sources, including state support for agriculture in view of Ukraine's participation in the World Trade Organization. The features of financial resources depending on the size of the business, allowing us to identify limited access to finance to households in rural areas, private farms and corporate farms that have a minimum of 2000 hectares. The level of budgetary support farms Dnepropetrovsk region. Detected shortcomings of the existing mechanism of state farm support.

Ключові слова: фінансова підтримка держави, Світова організація торгівлі, сільськогосподарське підприємство, фінансові ресурси, фінансування і кредитування сільського господарства, бюджетні дотації, удосконалення фінансово-кредитного механізму.

Key words: financial support from the state, World Trade Organization, agricultural enterprise, financial resources, financing and crediting of agriculture, budgetary subsidies, improving the financial and credit mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільськогосподарське виробництво традиційно вважається консервативною галуззю, яка характеризується підвищеною залежністю від факторів ендегенного і екзогенного порядку. У зв'язку з цим сільське господарство є сферою, яка навіть при сприятливих економічних умовах потребує фінансової підтримки держави у кредитуванні і централізованому регулюванні процесу ціноутворення. У сформованому під впливом інтеграційних процесів механізмі світової економіки важливим елементом є діяльність міжнародних економічних організацій, зокрема, Світової організації торгівлі, членство у якій надає додаткові можливості розвитку експортного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських підприємств. З іншої сторони, глобалізація та міжнародна економічна інтеграція не є однозначним та лише позитивним явищем, і, за відсутності ефективної державної політики щодо аграрного сектору, сприятливі прогнози можуть обернутися невикористаним потенціалом.

Оцінка стану сільського господарства в сучасних умовах господарювання чітко виявляє проблеми управління процесом формування, розподілу і використання фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. Спостерігається незадовільний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств і внаслідок цього їх нездатність забезпечити самоокупність і самофінансування не тільки розширеного, але і простого відтворення, а також збереження інвестиційної непривабливості. Крім того, у більшості сільськогосподарських підприємств обмежені можливості залучення позикових ресурсів. Недостатня і державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, яка в даний час, по суті, не впливає на результати виробництва, не-

зважаючи на наявність великої кількості державних програм. Тому, в силу об'єктивної значущості агропромислового виробництва як виробника продовольства і основного користувача земельними ресурсами, дослідження проблеми забезпечення аграрної галузі фінансовими ресурсами є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державної підтримки сільськогосподарських підприємств розглядають такі відомі вчені-дослідники як: Н.В. Волченко [2], А.О. Олексієнко [5], Т.О. Осташко [6], В.М. Попов [9], Т.В. Зінченко [4], С.А. Власюк [1], М.М. Кальченко [8] та інші. Проте проблеми формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств із зовнішніх джерел, зокрема державної підтримки, в періодом глибокої економічної кризи наразі залишаються актуальними.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження державної підтримки сільськогосподарських підприємств за останні роки, характеристика сучасних проблем державної підтримки сільського господарства.

Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

- проаналізувати державну підтримку сільського господарства відповідно до правил Світової організації торгівлі;
- дослідити особливості формування фінансових ресурсів залежно від розмірів підприємства;
- проаналізувати ефективність і рівень бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області;

— визначити недоліки існуючого механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зважаючи на накопичений науковий та практичний світовий досвід розвитку фінансових відносин в аграрному секторі, подолання кризових явищ у сільському господарстві можливе при створенні дієздатної системи забезпечення його фінансовими ресурсами. Адаптація, що відбувається в аграрній сфері співпала в часі з періодом глибокої економічної кризи всієї економіки України. Дефіцит бюджету, інфляція, підвищення кредитних ставок, неплатежі підприємств негативно вплинули на всі сфери агропромислового комплексу. До того ж сільськогосподарські товаровиробники потрапили в жорсткі лещата цінового диспаритету, втратили канали збуту своєї продукції і придбання матеріально-технічних засобів. На результатах їх господарювання негативно позначилася низька купівельна спроможність населення. В результаті відбулося порушення обороту фінансових ресурсів сільського господарства по всіх основних напрямках: отримання виручки від реалізації виробленої продукції, залучення в галузь кредитів та інвестицій на комерційних засадах, отримання державної фінансової підтримки [9].

Так, як Україна є членом Світової організації торгівлі (СОТ), то держава мусила здійснити певну лібералізацію доступу до ринку. Але ж тут слід відмітити, що сільськогосподарське виробництво через власну специфіку найбільше потребує державного захисту. За правилами СОТ державна підтримка сільського господарства умовно поділена на три групи: "зеленої", "синьої" та "жовтої скриньок".

До "зеленої скриньки" належать заходи, які не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, а отже, не порушують принципів справедливої конкуренції. Державні витрати в межах "зеленої скриньки" можуть здійснюватися на підтримку наукових досліджень, підготовку і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування; на фінансування ветеринарних і фітосанітарних заходів, контроль за безпекою продуктів харчування; вдосконалення інфраструктури; сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва тощо. Держава, що є членом СОТ, має право фінансувати заходи "зеленої скриньки" в будь-якому обсязі залежно від можливостей свого бюджету [7].

Не підлягають скороченню також заходи з програм обмеження перевиробництва сільськогосподарської продукції, що мають назву "блакитної скриньки" [5, с. 27].

Внутрішню підтримку, яка є предметом зобов'язань щодо скорочення обсягів бюджетної підтримки, прийнято називати сукупним виміром підтримки, або СВП. СВП називають заходами "жовтої скриньки".

Протягом 6-річного перехідного періоду СВП треба скоротити на 20% (для розвинених країн). Країна-учасниця СОТ має право не скорочувати витрати "жовтої скриньки", якщо зобов'язується забезпечити підтримку у розмірі не більше 5% від вартості валової продукції сільського господарства (для розвинених країн) і 10% для тих, що розвиваються [6, с. 25].

Але завдяки своїй позиції на переговорах, Україні вдалось відстояти свою позицію та досягти компромісу стосовно принципів питань:

1. Державна підтримка. Україна не має зобов'язань перед СОТ із скорочення внутрішньої підтримки, що надається через "жовті" програми. Є лише зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП). Щорічний СВП, який акумулює в собі окремі "жовті" програми підтримки, не повинен перевищувати для України 3 млрд 43 млн грн. Додатково

Україна може кожен рік витратити на жовті програми до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5% від річної вартості по кожному окремому продукту.

2. Участь у переговорах раунду Доха-Розвиток у сфері сільського господарства. Проект домовленості країн-членів СОТ у сфері сільського господарства містить в собі зобов'язання стосовно суттєвої лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією, зокрема значного скорочення рівнів субсидування та тарифів. Однак, завдяки консультаціям, проведених у рамках СОТ, Україна приєдналась до групи країн, що нещодавно вступили до Організації, що дає змогу зберегти рівень підтримки сільського господарства та тарифів незалежно від результатів раунду Доха-Розвиток і додаткові конкурентні переваги на світовому ринку;

3. Застосування спеціальних режимів оподаткування податку на додану вартість (ПДВ) сільськогосподарських товаровиробників. Україна зберегла право застосування спеціального режиму оподаткування ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників шляхом акумуляції, який передбачає застосування ПДВ за ставкою 20% щодо всієї реалізованої сільськогосподарської продукції, незалежно від того, чи вона імпортована, чи вироблена на території України [2, с. 123].

Фінансові ресурси у сільськогосподарському виробництві формуються для фінансового, забезпечення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, виконання зобов'язань перед державою і діловими партнерами. Правильна організація процесу формування фінансових ресурсів забезпечує можливість ефективного управління фінансовими коштами галузі, прийняття оптимальних фінансових рішень, підвищення прибутковості [4, с. 78].

У процесі організації виробництва сільськогосподарське підприємство формує необхідну кількість фінансових ресурсів під прогнозовані напрямки використання. При формуванні фінансових ресурсів відбувається розрахунок оптимальної структури ресурсів та за допомогою якого макро- чи мікрорівня вони будуть фінансуватися.

Формування фінансових ресурсів на підприємствах відбувається під час створення статутного фонду, а також у процесі розподілу грошових надходжень у результаті повернення авансованих коштів у основні та оборотні фонди, використання доходів на формування резервного фонду, фонду споживання і фонду накопичення. Фінансова діяльність виконує обслуговуючу роль відносно виробничо-господарської діяльності, але вона, також, розглядається як один з найважливіших інститутів аграрного підприємств [8, с. 66].

Різним видам сільськогосподарських підприємств притаманний свій особливий режим формування фінансових ресурсів. Автором статті визначено особливості формування фінансових ресурсів залежно від розмірів підприємства, які наведено на (рис. 1).

Даний (рис. 1.) показує, що існує обмежений доступ до фінансування домогосподарств, що знаходяться в сільській місцевості, приватних ферм і корпоративних фермерських господарств, які мають у своєму розпорядженні менше 2000 гектарів. Більшість цих сільськогосподарських виробників для фінансування інвестицій, в основному, використовують нерозподілений прибуток від своєї сільськогосподарської діяльності. Меншість сільськогосподарських виробників отримують кредити від фінансових організацій. Здебільшого це короткострокові сезонні кредити. Це усугубляє і без того недостатнє інвестування і низькі темпи зростання сільськогосподарських підприємств.

Стабільність функціонування сільськогосподарського підприємства ґрунтується на достатності фінансових ресурсів та їх стабільному кругообігу. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств

Рис. 1. Джерела фінансування сільськогосподарських підприємств в залежності від їх розмірів

Джерело: складено автором за матеріалами [10, с. 12].

здійснюється за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел. Теорія і практика господарювання поділяють джерела фінансування розвитку сектора економіки на внутрішні та зовнішні.

Перехід до господарювання в ринкових умовах потребує нових підходів до формування фінансових ресурсів підприємств. Так, важливе місце в джерелах фінансових ресурсів належить внескам фізичних та юридичних осіб. Водночас значно скорочуються обсяги фінансових ресурсів, які надходять від центральних і місцевих органів державної влади. Збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань та позикових коштів у формуванні фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

На думку багатьох незалежних оглядачів, аграрна політика України непередбачувана, непослідовна і непрозора. Спонтанні зміни політики та відсутність чіткої стратегії не сприяють розвитку аграрного сектору і покращення умов життя сільського населення. Незважаючи на формально встановлені урядові цілі і рекламовані державні програми, фактичний процес формування політики залишається імпровізованим і кон'юнктурним, позбавленим єдиної і широко підтримуваної довгострокової стратегічної перспективи на основі базових економічних принципів.

Напрями і обсяги державної підтримки непередбачувані. Українська система державної підтримки сільського господарства складна і в значній мірі заснована на адресних дотаціях на певні види продукції, що призводить до високих операційних витрат для одержувачів, особливо дрібних і середніх виробників, і створює можливості для корупції. Загальний рівень підтримки виробників обмежений, однак за її сумами ховається оподаткування експортно-орієнтованих секторів і захист імпортозамінних секторів [10, с. 20].

Проблема обґрунтування рівня й ефективності державної підтримки аграрного сектору економіки в Україні посідає чільне місце у наукових дослідженнях. Внесок держави у сільське господарство становив в середньому за аналізований період 2% ВВП, включаючи витрати бюджету та податкові пільги. Загальні резуль-

тати господарювання за 2009—2013 роки і рівень бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області представлено в (табл. 1).

Дані вищенаведеної таблиці 1 свідчать, що приріст обсягів державної підтримки перевищують зростання чистого доходу та прибутку сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області. Так, при збільшенні чистого доходу в 2,15 рази кошти державної підтримки зросли в 8,67 рази за рахунок приросту податку на додану вартість. При цьому сума бюджетних дотацій зменшилася вдвічі.

В Україні державна підтримка характеризується як сукупність інструментів державного регулювання, які забезпечують сільськогосподарським виробникам прийнятні умови ведення діяльності здійснюється за трьома основними формами, серед яких: пряма (прямі бюджетні виплати); непряма (бюджетні кошти несуть стимулюючий характер); умовно-пряма (опосередкована) (через організаційно-економічні заходи, найчастіше прямо не пов'язані з аграрним сектором економіки).

З метою підтримки розвитку аграрного сектора економіки держави як ключового фактора забезпечення продовольчої безпеки та одного з важливих напрямів нарощування експортного потенціалу держави у Законі України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" збережена і збільшена, в порівнянні з минулим роком, державна підтримка розвитку АПК. Підтримка сільського господарства, в першу чергу, спрямована на розвиток тваринництва для забезпечення власними продуктами харчування і відтворення переваг та реалізацію органічного виробництва сільськогосподарської продукції [1, с. 251—252].

У теперішній час існуючий механізм державної підтримки АПК має, на наш погляд, наступні недоліки:

- значна частина функцій підтримки АПК виконується на державному рівні, що призводить до втрати адресності підтримки;
- підтримка не має нормативного законодавчо затвердженого механізму;
- державна підтримка не пов'язана з вимогами гарантованого забезпечення прибутковості сільськогосподарського виробництва;
- державна підтримка аграрного сектору здійснюється більшою мірою стихійно, за залишковим принципом;
- сам механізм державної підтримки не гнучкий і не враховує потенційні можливості сільськогосподарських товаровиробників, не є стимулюючою.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вступивши в СОТ, Україна прийняла зобов'язання з обсягу заходів підтримки "жовтої скриньки", який є меншим, ніж у більшості розвинутих країн. Проте Україна має резерви із збільшення державної підтримки сільського господарства за рахунок заходів "зеленої скриньки". Також входженням у СОТ підвищилась ймовірність ризиків і відповідно економічних ризиків внаслідок лібералізації зовнішньої торгівлі. Але за умов певного реформування механізму надання державної підтримки, Україна матиме достатні можливості для захисту вітчизняного агропромислового комплексу з метою нейтралізації можливих наслідків від вступу до СОТ.

Визначивши особливості формування фінансових ресурсів залежно від розмірів підприємства, було виявлено обмежений доступ до фінансування домогосподарств, що знаходяться в сільській місцевості, приватних ферм і корпоративних фермерських господарств, які мають у своєму розпорядженні менше 2000 гектарів.

Таблиця 1. Загальні результати господарювання та рівень бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області за 2009–2013 рр.

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. у % до 2009 р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції та послуг, млн грн.	3813,7	5166,9	7055,6	7735,6	8207,4	215,2
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції та послуг, млн грн.	611,6	1133,4	1615,5	1181,6	1167,3	190,9
Рівень рентабельності с.-г. діяльності, %	19,1	28,1	29,7	18,0	16,6	86,9
Отримано коштів державної підтримки, млн грн., всього	68426	113745,4	525352,2	595308,2	593325	867,1
за рахунок бюджетних дотацій – всього	11547,8	50820,3	32097,8	4994,4	5644,3	48,9
у тому числі:						
для підтримки виробництва продукції рослинництва	0	0	16840,5	850,7	0	-
для розвитку тваринництва	2177,5	0	1245	2778,4	0	0,0
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	9370,3	50820,3	14009,3	1365,3	5644,3	60,2
за рахунок податку на додану вартість – всього	56878,2	62925,1	493254,4	590313,8	587681	1033,2

Джерело: складено автором за матеріалами [3].

Щодо бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області, то приріст обсягів державної підтримки перевищують зростання чистого доходу та прибутку.

Також діюча система фінансування державної підтримки сільськогосподарських підприємств не забезпечує достатнього рівня життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, посилення соціального захисту сільського населення. Система державної підтримки сільськогосподарських підприємств має ще багато нерозв'язаних проблем, які стосуються кредитної, цінової, регуляторної та страхової діяльності.

Література:

- Власюк С.А. Фінансування сільського господарства у контексті сучасних умов / С.А. Власюк // 36. наук. праць Уманського національного університету. — Умань, 2014. — Вип. 85. — С. 249—254.
- Волченко Н.В. Передбачувальні наслідки членства у СОТ для сільськогосподарських товаровиробників України / Н.В. Волченко // Економіка АПК. — 2009. — № 6. — С. 122—128.
- Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
- Зінченко Т.В. Формування фінансових ресурсів як джерело підвищення конкурентоздатності сільськогосподарського виробництва / Т.В. Зінченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія Економіка і менеджмент. — Суми, 2012. — Вип. 4 (52). — С. 76—82.
- Олексієнко А.О. Політика державної підтримки сільського господарства в умовах СОТ / А.О. Олексієнко // Економіка АПК. — 2010. — № 4. — С. 26—30.
- Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Т.О. Осташко. — К.: Інститут сільського розвитку, 2005. — 70 с.
- Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
- Кальченко М.М. Формування та використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / М.М. Кальченко // Вісник соціально-економічних досліджень — Одеса, 2014. — Вип. 2 (53). — С. 65—69.
- Попов В.М. Сучасні особливості фінансового забезпечення сільського господарства [Електронний ре-

сурс] / В.М. Попов // 36. наук. праць Кіровоградського національного технічного університету. — Кіровоград, 2012. — Вип. 22. — Режим доступу: [http://www.kntu-kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/](http://www.kntu-kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/)

10. Potential for Agricultural Finance in Ukraine [Електронний ресурс] // The European Fund for Southeast Europe. — Режим доступу: <http://www.efse.lu/likecms.php?dir=&site=site.html&siteid=179&nav=132>

References:

- Vlasiuk, S.A. (2014), "Financing agriculture in modern conditions", Zb. nauk. prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva, vol. 85, pp. 249—254.
 - Volchenko, N.V. (2009), "Predictive implications of WTO membership for agricultural producers Ukraine", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 122—128.
 - State Statistics Service of Ukraine. Official website (2015), "Statistical information", available at: www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 4 February 2015).
 - Zinchenko, T.V. (2012), "Formation of financial resources as a source of increasing competitiveness of agricultural production", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu. Seriiia Ekonomika i menedzhment, vol. 4 (52), pp. 76—82.
 - Oleksiienko, A.O. (2010), "The policy of state support for agriculture in the WTO", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 26—30.
 - Ostashko, T.O. (2005), Sil's'ke hospodarstvo v umovakh SOT i YeS [Agriculture in the WTO and the EU], Instytut sil's'koho rozvytku, Kyiv, Ukraine.
 - Official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2015), "Cooperation with the World Trade Organization", available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 15 January 2015).
 - Kal'chenko, M.M. (2014), "The creation and use of financial resources of agricultural enterprises", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 2 (53), pp. 65—69.
 - Popov, V.M. (2012), "Modern financial security features of agriculture", [Elektronnyj resurs] Zb. Nauk prats' Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu, [Online], vol. 22, available at: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/) (Accessed 4 February 2015).
 - The European Fund for Southeast Europe (2012), "Potential for Agricultural Finance in Ukraine", available at: <http://www.efse.lu/likecms.php?dir=&site=site.-html&siteid=179&nav=132> (Accessed 6 February 2015).
- Стаття надійшла до редакції 09.04.2015 р.